

Avraham Faust, *The Archaeology of Israelite Society in Iron Age II*, tłum. Ruth Ludlum, Winona Lake: Eisenbrauns, 2012, 328 s.

Avraham Faust to jedna z najciekawszych postaci w młodszym pokoleniu izraelskich archeologów. Jest pracownikiem uniwersytetu Bar-Ilan w Ramat Gan na przedmieściach Tel-Awivu. Uzyskał stopień doktora w 1999 r. i od tego czasu jego myśl jest coraz bardziej zauważalna w głównym nurcie badań i sporów archeologicznych. Odważnie wchodzi na te pola badawcze, które budzą najwięcej – gorących nieraz – dyskusji, publikując wiele na temat Izraela/Judy w okresie żelaza I/II. W swej pracy *Israel's Ethnogenesis: Settlement, Interaction, Expansion and Resistance*, opublikowanej w 2006 r., zdecydowanie przeciwstawiał się poglądom, że materiał archeologiczny nie daje możliwości badania etniczności mieszkańców danego stanowiska. Stoi to w sprzeczności ze sceptycznym podejściem reprezentowanym w Izraelu, głównie przez archeologów z Tel-Aviv University, zaś szerzej w świecie przez tzw. szkołę skandynawską. Co ciekawe, w swych badaniach archeologicznych współpracował właśnie z archeologami z Tel-Awivu, przez wiele lat pracował razem z prof. Zvi Bunimovitzem, który zresztą był promotorem jego doktoratu. W ubiegłym roku opublikowany został angielski, przeredagowany i uaktualniony, przekład pracy doktorskiej A. Fausta, *The Archaeology of Israelite Society in Iron Age II* (w 2005 r. drukiem ukazała się wersja hebrajska). Już sam tytuł wskazuje na połączenie badań archeologicznych z socjologią, podobnie zresztą, jak to miało miejsce w przypadku wyżej wymienionej pracy z 2006 r. Jest to podejście ze wszech miar zasługujące na uwagę, ponieważ dotychczas metody socjologiczne adaptowali na swe potrzeby głównie historycy i bibliści, zatem osoby pracujące na źródłach pisanych. Tym razem na strukturę społeczną starożytnego Izraela patrzy archeolog przez pryzmat swoich, specyficznych źródeł. Okres analizowany przez A. Fausta to głównie VIII-VII w. przed Chr. Cała praca składa się z dziewięciu rozdziałów. Pierwsze dwa stanowią swego rodzaju wprowadzenie dotyczące historii badań nad społeczeństwem starożytnego Izraela („Historical Inquiry on Israelite Society: Summary of Previous Research”, s. 7-27) oraz historii badań archeologicznych związanych ze społeczeństwem izraelskim („History of Archaeological Study on Israelite Society”, s. 28-38). Dodatkowo w pierwszym rozdziale omawiane są cechy społeczeństwa hebrajskiego u końca okresu żelaza I, a więc jeszcze przed okresem analizowanym w dalszej części pracy. W tym miejscu czytelnikowi należy

się wyjaśnienie natury terminologicznej, ponieważ A. Faust, zgodnie z przyjętym z Izraelu zwyczajem, posługuje się określeniem „Israelite” zarówno w stosunku do Judy, jak i do Izraela. Gdy chce je rozróżnić, pisze wprost o „Kingdom of Israel” i „Kingdom of Judah”. W języku polskim używane jest sformułowanie „hebrajski”, które określa obie części. Mimo że w języku angielskim także występuje termin „Hebrew”, jest on używany dość rzadko ze względu na negatywny – według niektórych badaczy – wydźwięk w tekstach biblijnych. Główna część pracy rozpoczyna się od rozdziału trzeciego, który dotyczy społeczeństwa miejskiego („Between Monarchy and Kinship: Urban Society”, s. 39-127). W rozdziale tym omówione są zarówno kwestie metodologiczne, jak i poszczególne stanowiska w Judzie i Izraelu. Autor analizuje, jakie funkcje w społeczności miejskiej pełniły budynki publiczne, brama miejska czy rozplanowanie miasta. Na tej podstawie stara się określić wpływ kultury materialnej na strukturę społeczną (szczególnie rodziny) w środowisku miejskim. Wśród wniosków podkreśla różnice między Judą i Izraelem. Rozdział czwarty – paralelny do poprzedniego – zawiera opis społeczności wiejskiej („Community and Family: Rural Society”, s. 128-177). Podobnie jak w poprzednim znaleźć tam można najpierw uwagi metodologiczne, a następnie omówienie różnych rodzajów wsi, z wyszczególnieniem wiosek ufortyfikowanych, większych ośrodków będących na pograniczu ośrodków miejskich czy też małych farm. Na końcu A. Faust omawia społeczną organizację w wioskach hebrajskich. Podkreślić należy, że to właśnie ten rozdział jest najważniejszy, ponieważ – zdaniem A. Fausta – zdecydowana większość społeczeństwa żyła właśnie w wioskach. Autor podkreśla ponadto różnice w strukturze rodziny miejskiej i wiejskiej oraz, ponownie, różnice między Judą i Izraelem. Po dwóch podstawowych rozdziałach kolejny dotyczy mniejszych obwarowanych ośrodków, nazywanych często „fortecami” („Fortified Structures in the Countryside: Between the Military and the Administration”, s. 178-189). Autor przedstawia ich rolę w społeczeństwie, koncentrując się na funkcji militarnej i administracyjnej. Kolejny rozdział („Political Organization in the Kingdoms of Israel and Judah”, s. 190-212) dotyka kwestii nader palącej, jednak ze względu na ograniczenie głównie do VIII–VII w. przed Chr., autor unika najbardziej drażliwych tematów. Analizując rozwarstwienie społeczne, budynki publiczne, fortyfikacje itd., podkreśla, że Izrael był bardziej rozwinięty niż Juda. Następne dwa rozdziały wiążą się z możliwościami badania przynależności etnicznej na podstawie danych archeologicznych. W pierwszym omówiona jest rola domu czteroizbowego („The Four-Room House and Israelite Society”, s. 213-229). Autor podkreśla, że jego powstanie nie wiąże się z jednym etnosem. Jednak od XI w. przed Chr. budynek tego typu został przyjęty przez Hebrajczyków i z biegiem czasu stał się wyznacznikiem etniczności, ponieważ inne narodowości praktycznie zaprzestały jego użycia. Dyskusyjne jest natomiast

szukanie wytłumaczenia, dlaczego właśnie taki typ domu mieszkalnego stał się charakterystyczny dla Hebrajczyków, bowiem A. Faust wskazuje m.in. na egalitaryzm społeczeństwa oraz na przepisy prawne dotyczące czystości rytualnej kobiet podczas menstruacji. Drugi rozdział („Pots and Peoples: Ethnic Groups in the Kingdom of Israel”, s. 230-254) dotyczy wyłącznie Królestwa Izraela i analizowana jest w nim struktura społeczno-etniczna tego kraju na podstawie osadnictwa wiejskiego. A. Faust przedstawia dane z poszczególnych stanowisk (plan i wielkość budynków mieszkalnych, plan osady, budynki publiczne, szczątki zwierzęce, ceramika, wreszcie pochówki) i na ich podstawie buduje wniosek, że wioski w dolinach państwa północnego były zamieszkiwane przez społeczności o mieszanym charakterze etnicznym. Ostatni rozdział („From Hamlets to Monarchy: Israelite Society from the Settlement Period to the End of the Period of Monarchy”, s. 255-268) stanowi podsumowanie i nakreślenie panoramy dziejów społeczeństwa izraelskiego, jednak – jak to autor podkreśla – głównie na podstawie danych archeologicznych. Pierwszym okresem jest tradycyjne osadnictwo plemienne w ubogich wioskach, głównie w centralnej części tzw. Pogórza Efraima (Hill Country), w okresie żelaza I. Drugi okres to przejście do okresu żelaza II (XI–X w. przed Chr.), który cechuje się opuszczeniem wielu wiosek w centralnej części Izraela i skupieniem osadnictwa w ośrodkach, które później przekształcą się w miasta. A. Faust uzasadnia ten proces z jednej strony zagrożeniem zewnętrznym (głównie przez Filistynów), z drugiej zaś – centralizacją władzy powstającego państwa. Kolejny okres cechuje się urbanizacją oraz powstaniem nowych wiosek, z reguły niebędących kontynuacją opuszczonych uprzednio osad. Proces ten miał, oczywiście, swe lokalne odmiany, czy to w centralnym pogórzu, czy też na nizinach, inaczej także przebiegał w Judzie, a inaczej w Izraelu. Całą pracę zamyka Epilog zawierający najważniejsze, zdaniem autora, wnioski (s. 269-274).

Nowatorskie podejście do badań socjologicznych, wynikające z archeologicznej specjalizacji autora, jest szczególnie istotne z dwóch powodów. Po pierwsze, społeczeństwo nie jest analizowane – jak to zwykle dotychczas bywało – przez pryzmat źródeł pisanych, a więc głównie Biblii. Takie podejście usuwa stawiany często zarzut zależności od późnego i nacechowanego religijnie źródła pisanego (notabene zdecydowana większość pisanych źródeł starożytnych jest nacechowana religijnie i gdyby to kryterium stosować konsekwentnie, należałoby odrzucić znaczną część historii starożytnego Bliskiego Wschodu; natomiast kwestia datacji poszczególnych fragmentów Biblii jest wciąż przedmiotem żywej debaty naukowej). Po wtóre zaś A. Faust ani nie daje się zepchnąć na ścieżkę konfliktu między źródłami archeologicznymi i pisanymi, ani też nie wchodzi – z racji swej specjalizacji – na ścieżkę pełnej zależności od Biblii. Przedstawia swoją, solidnie podpartą danymi archeologicznymi, wizję przemian w społeczeństwie. Dopiero

w ostatnim rozdziale zestawia ją z danymi biblijnymi i w ten sposób maluje pełną panoramę dziejów społecznych, wykorzystując oba rodzaje źródeł. Dla jednych być może będzie to powodem do krytyki ze względów metodologicznych (w jakim stopniu można wyciągać wnioski dotyczące kwestii społecznych, a szczególnie etnicznych z materiału archeologicznego?). Dla innych nie do przyjęcia będzie połączenie na końcu pracy danych archeologicznych i biblijnych jako łamiących ideę „czystej” archeologii. Wreszcie można dyskutować nad wnioskami wyciąganymi z informacji otrzymanych z poszczególnych stanowisk. Nie ma jednak wątpliwości, że mamy przed sobą pracę, która jest lekturą obowiązkową dla każdego badacza zajmującego się starożytnym Izraelem. Można jedynie wyrazić żal, że praca ta nie ukazała się w angielskim przekładzie wcześniej, ponieważ część tez w niej zawartych zdążyliśmy już poznać z innych publikacji autora.

Maciej Münnich